

УДК 316

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3\(43\).194964](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).194964)

АНДРЕ ГУНДЕР ФРАНК: ВІД ТЕОРІЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ДО ТЕОРІЇ СВІТОВОЇ СИСТЕМИ

Кутуєв П. В.,

доктор соціологічних наук, професор,

завідувач кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті проаналізовано еволюцію поглядів Франка крізь призму його біографії, яка має вибірково спорідненість із теоретико-методологічним та ідеологічним спрямуванням його інтересів як науковця та політичного активіста.

Франк виступив свого часу (у 1960-ті роки) одним зі співзасновників теорії залежності – своєрідної відповіді третього світу на євроцентричну теорію модернізації, яка розглядала проблеми світу, що розвивається як вислід його внутрішньої (патологічної) динаміки. Ба більше, Франк спромігся запропонувати власну дослідницьку програму, яка маючи своїм засновком теорію залежності, трансформувала її концепцію розвитку недорозвитку.

Остання за життя Франка книга “ReORIENT”, яка побачила світ 1998 року, є продуктом його теоретичного розвитку останніх років та пропонує соціологам здійснити переорієнтацію з євроцентризму, який Франк віднаходить як у своїй теорії залежності/недорозвитку, так і у світ-системному аналізі, на Схід (орієнт). Автор резюмує, що ідеї Франка про необхідність сходуцентричного підходу є актуальними не лише для сфери історичної соціології, але мають і прагматично-політичні імплікації.

Ключові слова: Андре Гундер Франк, розвиток, модернізація, недорозвиток, сходуцентризм.

2019 року ми відзначаємо 90-річчя з дня народження Андре Гундера Франка. Я неодноразово звертався до його ідейної спадщини. І тут не зайвим буде акцентувати, що навіть реконструкція біографії та національної приналежності Франка є непростим завданням у світлі буремності його життя. Буремність ця охоплювала як події його особистого життя, так і інтелектуального розвитку. Водночас масштаб як особистості Франка, так і його внеску до соціології розвитку та модернізації (ширше – історичної соціології) не мусить замилювати наше дослідницьке око щодо обмеженостей його дослідницької програми.

Експлікація та оцінка *дослідницької програми* Андре Гундера Франка є напроцуд складним та масштабним завданням через цілу низку чинників. По-перше, не може не вражати розмаїтість наукових інтересів цього вченого, які охоплюють соціологію, економіку, глобальну макроісторію, археологію, міжнародну політичну економію та аналіз зловбодених проблем сучасної політики. По-друге, навіть спроба політико-географічної локалізації/ідентифікації Франка за допомогою звичних субкатегорій національної держави, таких як громадянство, національність та етнічність (у стилі «німецький соціолог Макс Вебер») виявляється майже неможливим у світлі його бурхливої біографії, яка, беззаперечно, має вибірково спорідненість із теоретико-методологічним та ідеологічним спрямуванням його інтересів як науковця та політичного активіста. По-третє, безпрецедентною виглядає здатність Франка до продукування «іконоборчих» ідей та до радикальної ревізії власних поглядів у відповідь на зміни соціальних, політичних та ідеологічних умов (навіть суто кількісний аспект його продуктивності вражає: з 1955 по 1995 роки він опублікував 36 книг, які перекладались 12 мовами, 160 розділів у книгах та понад 350 статей. У 1983 році індекс цитування статей Франка перевищив показник Нобелівського лауреата з економіки за цей рік Жерара Дебре [1, с. 8]). По-четверте, не менш дивовижною були і залишаються сприйняття та оцінка Франкових ідей – від беззастережного захоплення і сліпого копіювання (це стосується сприйняття його теорії залежності у ліворадикальному середовищі 60–70-х років минулого століття) до замовчування та ігнорування його доробку в американській академічній спільноті у той самий період та до нищівних критичних атак з боку колишніх колег-коллаборантів (Дж. Аррігі, І. Валерстейна, С. Аміра) останніх років.

Андре Гундер Франк народився у 1929 у родині відомого німецького письменника Леонгарта Франка (твори його батька неодноразово видавались у Радянському Союзі, був він також і лауреатом Національної премії НДР). Через принциповий пацифізм Л. Франка (Першу світову війну він провів в еміграції у Швейцарії) одразу ж після приходу А. Гітлера до влади він та його родина були змушені полишити Німеччину, потрапивши врешті-решт до США у 1940 році. Після закінчення школи і коледжу Франк вступає до докторської програми з економіки у Чиказькому університеті, де його викладачем з економічної теорії був Мілтон Фрідмен. Втім, взаємодія з майбутнім фундатором Чиказької школи не призвела до навернення Франка до ортодоксально-ліберального символу віри: незважаючи на успішно складені менш ніж за рік іспити, він отримує листа від університету із пропозицією полишити свої студії через його невідповідність університету. Франк переводиться до університету штату Мічиган, де пише магістерську роботу, яка доводила, що ефективність розміщення ресурсів нерозривно пов'язана з рівними можливостями щодо розподілу доходів. Незважаючи на схвальні відгуки викладачів з Мічигану, йому вдається захистити свій магістерський диплом у Чикаго лише з оцінкою задовільно. 50-ті роки XX століття проводить у Чиказькому університеті, де він співпрацює із дослідницьким центром з економічного розвитку та економічної культури. Захистивши докторську дисертацію (PhD) з економіки (її предметом була економіка сільського господарства України – Франку доручили аналізувати суспільно-економічний розвиток цієї республіки СРСР для потреб військового відомства США), він у 1957 році повертається до Мічигану як викладач економіки¹. У 1958 році Франк отримує тримісячне стажування в центрі міжнародних досліджень при Массачусетському інституті технології (MIT), де він познайомився з У. Ростоу (останній саме тоді розпочав роботу над своїм знаменитим «некомуністичним маніфестом» – «Стадіями зростання»). MIT був осередком, де розвивалась перша – оптимістично налаштована щодо перспектив прогресу третього світу на рейках ліберально-капіталістичного прогресу – фаза дослідницької програми модернізації. Д. Леренер у 1958 публікує свою монографію «Традиційне суспільство, яке минає», а Д. МакКлеланд працював над книжкою «Суспільство, що базується на досягненні» [5; 6]. Всі ці дослідники, за словами Франка, «перекладали цинічну ортодоксію холодної війни на евфемістичну мову ринково-прийнятних соціально-наукових відповідей»² [2].

У 1960 році Франк здійснює дослідницьку подорож до СРСР під егідою американського Інституту міжнародної освіти та відвідує Москву і Київ. Дискусія з українськими економістами щодо негативного впливу колективізації на сільське господарство України мала своїм наслідком те, що його друга подорож до країни, яка репрезентувала інший полюс ідеологічного протистояння, відбулась лише через 30 років. Через рік Франк полишає роботу в університеті штату Мічиган: у своєму листі-заяві про звільнення він написав, що не міг із чистою совістю продовжувати працювати у царині розвитку в США, оскільки дослідницька робота в американських університетах була частиною проблеми, але в жодному разі не її розв'язання. У ретроспективному коментарі/легітимації свого рішення Франк зауважує, що «вся сфера «розвитку» і більшість пов'язаних із нею суспільних «наук» перебувати може під менш помітним, але широким і глибоким впливом ідеології. На них також позначились холодна війна та «національні/імперіалістичні» інтереси»... Суцільна теорія «модернізації», яка ґрунтувалась на веберівській соціології у тому вигляді, в якому вона були перенесена Парсонсом, була нічим іншим, як віддзеркаленням американської ідеології «доктрини Сінатри»: роби це так само, як і ми, те, що добре для «General Motors», є добрим для країни, а те, що добре для США, є добрим для світу, особливо для тих, хто хоче «розвиватись так, як це зробили ми» [2]. Активна участь ЦРУ в операціях проти легітимних, а іноді навіть демократично налаштованих урядів третього світу тільки поглиблювало переконання Франка у тому, що посилення на радянську загрозу лише слугувало маскуванню імперіалістичних інтересів, які блокували, а не сприяли «розвитку» третього світу. Загалом, ми можемо погодитися з дотичністю до Франка оцінки іншого видатного мислителя з тієї ж епохи Імануїла Валерштейна. Про витоки глобального погляду на світовий соціум (який не зводився виключно до індивідуальних національних держав-монад) цього вченого його колеги «світ-системники» завважили таке: «The misery and violence he saw there (in Africa. – P.K), which did not seem to be disappearing with the end of colonial rule, were not determined wholly or even preponderantly by local actors or realities on the ground... The pertinent lines of causality stretched out of sight across the globe» [15].

Відкинувши пропозицію від Лейпцизького університету ім. Карла Маркса обійняти посаду викладача історії Латинської Америки на тій підставі, що його знання як марксизму, так і Латинської Америки є недостатніми, Франк вирішує переїхати до однієї з країн третього світу для дослідження

¹ У своїй дисертації та одній зі своїх подальших публікацій Франк закладає підвалини теорії людського капіталу (офіційно пальма творця цієї теорії належить Т.Шульцу, який був нагороджений за цей внесок до економіки Нобелівською премією) [3; 4].

² Детальніше про засадничі припущення та ідеологічні орієнтири повоєнної теорії модернізації див. у моїй книжці: Кутуєв П. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології [13]. Іntenція цього тексту полягає не в запереченні протистояння на різних фронтах холодної війни, в тому числі і науковому, але у спробі ідентифікувати релевантні концепції, які пропонувались різними сторонами конфлікту.

впливу політики і практики західних теорій та практики розвитку на цю частину світу, тому з 1962 року переїздить до Латинської Америки (він живе і працює головним чином у Бразилії, Мексиці та Чилі). За кілька років Франк знову зіткнеться з обома полюсами ідеологічних екстремів холодної війни: йому буде заборонено в'їзд до США (він усе ще залишався громадянином ФРН, а тому потребував дозволу служби імміграції та натуралізації на перебування в США) на підставі його марксизму та симпатії до поглядів китайської компартії на світову революцію (сам Франк зауважує, що у той період його знайомство з марксизмом було поверховим, що ж стосується політичних симпатій, то він скоріше схилявся у бік маоїстського Китаю, позиція якого стосовно «третього світу» виглядала більш прийнятною, тобто революційною), а у 1967 році його депортують з Куби.

Підбиваючи підсумки розвитку своєї теорії залежності, у 1972 році Франк зауважив, що «я ніколи не був настільки нахабно-самовпевненим, аби називати себе марксистом, на мав я бажання і заперечувати заяви інших про мій марксизм» [14, с. 363], тому критика Лакло, який прагнув позбавити Франка звання марксиста, просто не влучала у ціль [7]. Цей висновок можна поширити і на Франкове трактування капіталізму: як і Валерстейн, він вважає, що *differentia specifica* капіталізму полягає у способі обміну, а капіталістичний спосіб виробництва формується у відповідь на вимоги обміну; але якщо Франк свідомо не обмежував себе путами ідентифікації з конкретною парадигмою, Валерстейн у період праці над своєю монументальною «Модерною світ-системою» визначав себе марксистом, що дає підстави критики його ревізії Маркса. Власне, сам Валерстейн сформулював чотири можливі моделі своєї взаємодії з марксизмом (наводжу цитату мовою оригіналу, щоби не втратити риторичні окраси наративу американського соціолога: “I’m perfectly happy with being called a radical, and being called a Marxist depends on what you mean by Marxist. And I usually say there are four views of me as a Marxist: there are those who say that I am a Marxist and that’s a good thing; there are those who say that I am a Marxist and that’s a bad thing; and there are those who say that I’m not a Marxist and that’s a good thing; and there are those who say that I’m not a Marxist and that’s a bad thing. I can identify people who have argued all these things and I don’t worry about that. I have said at various points that he is, as far as I’m concerned, the most significant social scientist of the nineteenth century, and I’m certainly happy to regard him as one of the several sources of my thinking. He’s a significant thinker of the nineteenth century, and things have moved on. He was writing some things wrong and not others, and you have to take him for what he offers you” [12, с. 204].

На противагу численним лівим інтелектуалам Заходу Франк не був схильний до ідеалізації практики радянського ленінізму, який дуже часто слідував імперативам *Realpolitik* у своїх взаєминах із третім світом. На підтвердження останньої тези Франк наводить відповідь співробітника радянського посольства в Мексиці, який під час бесіди з Франком так відповів на його запитання про чинники інтенсифікації радянсько-бразильських економічних відносин після встановлення військового режиму у Бразилії у 1964 році (переворот відбувся за підтримки ЦРУ): “Business is business” (Франк наголошує, що ці слова прозвучали англійською мовою, хоча розмова відбувалась іспанською) [2].

Водночас Франк, демонструючи глибинні та оригінальні інсайти щодо модусу операнді соціально-економічних систем радянського типу, не виказував зацікавленості в експлікації їхніх політичних конфігурацій. Такий аналіз потребує концептуальної інструментарію від Ш. Ейзенштада та К. Джавітта серед інших (про ленінський режим з оперттям на широкий спектр теорій історичної соціології/соціології модерну та модернізації я пишу у своїй книжці (див.: Кутуєв П. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології [13]).

Для теоретиків модернізації боротьба із «марксистським» впливом на країни третього світу була легітимним академічним завданням. Натомість Франк продовжував свою безкомпромісну критику американського істеблішменту (як політико-економічного, так і інтелектуального), відкидаючи будь-яку можливість підтримки «імперіалістичної» сторони у цій боротьбі ідей. Франк цитує такі положення з «Доповіді комісії з військових суспільних наук та наук про поведінку», яку підготувала рада військових наук Національної академії наук США у 1967 році: «Минув той час, коли збройні сили були задіяні лише у військових операціях. Відтепер їхні завдання полягають у пацифікації, допомозі, «битві ідей» тощо. Всі ці завдання вимагають розуміння з боку сільського і міського населення як у новій «мирній» діяльності, так і на полі бою. Міністерство оборони досягло значних успіхів у мобілізації підтримки групи визначних дослідників у галузі наук про поведінку у більшості дотичних ділянок». Те, що викликало палку підтримку Ростоу та інших дослідників, прихильників першої фази дослідницької програми модернізації, яких Колін Лейс називає «справжніми воїнами холодної війни», однозначно сприймалось Франком як продукт імперіалізму [2]. Саме на 60-ті роки ХХ століття припадає розвиток теоретичного підґрунтя поглядів Франка, він формулює тези своєї знаменитої концепції «розвитку недорозвитку» [13, с. 138–189]. Саме це явище є вислідом колонізації Заходом решти світу. З точки зору Франка мислення про розвиток було продуктом неоколоніалізму та неоімперіалізму, так само як антропологія народилась у відповідь на потреби колоніалізму та імперіалізму (у сучасному теоре-

тизуванні подібні погляди пропагуються школою построзвитку). Концепції розвитку «розвинулися як інструмент нової післявоєнної гегемонії США. ...Комуністична перемога китайських селян у 1949 році у країні, де проживала чверть людства, у багатьох пробудила страх Божий. Вони боялись її поширення або автохтонного повторення в Індії, яка щойно здобула незалежність, Кореї, яка звільнила себе, або деінде. За десять років революція на Кубі поновила ті ж самі страхи» [3, с. 21].

Франк завжди чітко і послідовно висловлювався щодо своєї політичної орієнтації та завдань дослідницької роботи (остання мала слугувати справі революції в Латинській Америці і всьому світі); у передмові до збірки своїх статей «Латинська Америка: недорозвиток або революція» Франк проголошує, що ці «нариси виникли зі спроби автора, як і мільйонів інших, асимілювати латиноамериканську революцію та натхнення, яке вона знаходить у кубинській революції, чию славу десяту річницю я святкую, пишучи ці строки» [8, с. 9]. Саме через таку безкомпромісну заангажованість численні нариси Франка видавались із затримкою або розповсюджувались підпільно.

Працюючи професором соціології та економіки в університеті Чилі в 1968–1973 роках, Франк активно пропагує соціалістично зорієнтовані реформи адміністрації С. Альєнде. Пізніше Франк дасть таку оцінку політиці Альєнде: «З'ясувалось, що покращення показників рівності за допомогою перерозподілу доходів було не так уже і легко досягнути. Зміни у структурі запитів споживання не вдалося транслювати у нову структуру виробництва. Таким чином не було досягнуто зростання ефективності, хіба що за винятком зниження безробіття. Втім, рівні можливості та соціальний розвиток прогресували дуже швидко по мірі того, як люди здобували гідність та масову освіту. Політична участь та демократія розквітли як ніколи» [3, с. 32]. Франк також переглядає засади своєї теорії залежності (а економічна, політична та культурна залежність виступає наслідком колоніального недорозвитку) і доходить висновку, що хоча залежність продовжує існувати як об'єктивна реальність, теорія втратила свою корисність для політичної дії, зорієнтованої на боротьбу з принциповими та безпосередніми ворогами, а також соціалістичну революцію.

Знайомство із майбутнім чільним представником світ-системного аналізу Дж. Аррігі відкрило для Франка Кодрат'євські цикли і він проголошує у 1972 про початок циклу Б (тобто кризового) та проголошує теорію світового капіталістичного накопичення, яка мала замінити концепцію залежності. Внаслідок військового перевороту А. Піночета Франк і його родина змушені покинути Чилі і переїхати до Німеччини, де через опір посадовців міністерства освіти він так і не спромігся отримати університетської посади, незважаючи на запрошення від навчальних закладів. Тому після кількох років стажування в Інституті Макса Планка Франк приймає пропозицію обійняти позицію професора студій розвитку у соціальних змінах в університеті Східної Англії (1978–1983). Посилаючись на расистську дискримінацію стосовно його дружини Марти Фуентес (яка також неодноразово виступала співавтором Франка), він приймає рішення перейти до Амстердамського університету, де і працює до 1994 року. Після того Франк обіймає позиції професора-візитера у численних канадських та американських університетах, з 2002 року він є старшим дослідником (senior fellow) Північно-східного університету в Бостоні. Саме на 80–90-ті роки минулого століття припадає радикальний перегляд Франком власних поглядів на «національний або капіталістичний/соціалістичний розвиток», на зміну яким приходить теорія розвитку світової системи. Остання за життя Франка книга «ReORIENT», яка побачила світ 1998 року, є продуктом його теоретичного розвитку останніх років та пропонує соціологам здійснити переорієнтацію з євроцентризму, який Франк віднаходить як у своїй теорії залежності/недорозвитку, так і у світ-системному аналізі, на Схід (Орієнт), який був гегемоном світової системи до початку XIX століття. На противагу Франковим роботам періоду теоретизування про залежність, які ігнорувались провідними американськими соціологічними та політологічними журналами, монографія «ReORIENT» стала предметом аналізу у понад 50 рецензіях у періодичних виданнях від США до Індії, а також отримала дві престижні премії: від асоціації всесвітньої історії та американської соціологічної асоціації (комітет з політичної економії світ-систем). Франк вбачає тенденцію сучасного розвитку у тому, що відбувається зсув гегемонії від Заходу під проводом США назад до Азійського регіону, а тому вважає, що боротьба США за її збереження приречена на поразку (в цьому моменті його висновки збігаються з вердиктом Аррігі на адресу долі гегемонії США) [9].

Франк є унікальною фігурою в історії соціальної теорії. Він виступив свого часу (у 1960-ті роки) одним зі співзасновників теорії залежності – своєрідної відповіді третього світу на євроцентричну теорію модернізації, яка розглядала проблеми світу, що розвивається, як вислід його внутрішньої (патологічної) динаміки. Ба більше, Франк спромігся запропонувати власну дослідницьку програму, яка маючи своїм засновком теорію залежності, трансформувала її концепцію розвитку недорозвитку. У такий спосіб теорія залежності радикалізувалася і припущення її відомих представників про можливість хоч і залежного, але розвитку у рамках капіталістичної системи відкидалися [10] тезою про суспільні трансформації, які ексклюзивно мають дегенеративний характер та результуються у недо-

розвитку периферії. (Симптоматично, що один з теоретиків-«залежників» Кардозо став президентом Бразилії; у цій своїй іпостасі він діяв у рамках поміркованої соціал-демократичної парадигми).

Цього внеску Франка було б досить для забезпечення йому помітного місця в історії соціології. Ба більше, його теорія розвитку недорозвитку стала підмурівком світ-системного аналізу І. Валерстейна, який перетворив дихотомію Франка «метрополія (центр) – периферія» на тріаду: «ядро – напівпериферія – периферія». У 1990-ті роки здавалося, що Франк є більше історичною, ніж актуальною постаттю, постаттю, яка створила дослідницьку програму, що була попередником світ-системного аналізу, а відтак поступилася їй місцем і являє собою переважно «бібліографічний» інтерес. Але його трактат 1998 року «ПереОРІЄНТация» здійснив те, що англійською мовою іменується *reinvention of yourself* – перевинайдення самого себе. З попередника Валерстейна Франк перетворив самого себе на його наступника. Франк висуває у притаманній йому енергійній манері тезу про Схід, зокрема Китай, як гегемон світової економіки впродовж тривалого часу і щонайменше до ХІХ сторіччя (говорячи про Франкову “powerful mapper” аргументацію, мушу відзначити також помітну хаотичність стилю цієї книжки). Отже, Захід з ідеалу (чемпіона) модерну, розвитку та модернізації перетворюється на те, що самі теоретики модернізації іменували “late developer” (країна, що спізнюється у розвитку; відстала країна). Захід програвав Сходу економічне змагання, і лише застосування західними державами позаекономічних військових важелів уможливило підпорядкування східних економік західним країнам.

Симптоматично, що світ-системний теоретик Джованні Аррігі (тобто начебто інтелектуальний наступник Франка) відчув на собі вплив нової стадії теоретизування Франка та запропонував сходу-центричний трактат «Адам Світ подорожує до Пекіна». Ця книжка, попри свою самобутність, несе помітний відбиток ідей Франка про переорієнтацію соціологічного теоретизування із Заходу на Орієнт. Уже згадуваний у цьому тексті Ш. Ейзенштадт разом зі своїми однодумцями пройшов своїм оригінальним, але подібним до Франкового шляхом. З мислителя, який асоціювався з дослідницькою програмою 1960-х років (хоча й її другою, критично-конфліктно налаштованою стадією), ізраїльський соціолог перетворив себе на автора концепції численних модернів, концепції, яка підтверджує поліцентричність та множинність типів модерну, відтак заперечуючи власний євроцентристський пафос минулого.

Ідеї Франка про необхідність сходуцентричного підходу мають і прагматично-політичні імплікації. Прийняття змін до Конституції України, які закріпили курс України на членство в ЄС та НАТО, не має звужувати наші світоглядні обрії та заохочувати те, що американський соціолог Пітер Еванс назвав *institutional monocropping* [11]. У випадку України йдеться про ідеологічну фіксацію на інститутах західного модерну та відсутність аналітичної уваги до інших суспільств (інших цивілізаційних ареалів). А такий багатовимірний погляд на світ є імперативним у контексті розвитку дослідницької програми численних модернів.

Безумовно, що масштабний евристичний потенціал дослідницьких програм Франка не має притлумлювати критичний погляд на його ідеї. Так, у роботах А.Г. Франка ігнорується держава, яка з 70–80-х років ХХ ст. знову перебуває у фокусі уваги соціологів, зокрема Ч. Тіллі, П. Еванса, Т. Скочпол, М. Манна. У цих соціологічних теоріях модерної національної держави підкреслюється, що остання за умови впровадження раціональних способів управління може виступати доволі ефективним і автономним посередником між суперечливими інтересами соціальних класів, обмежувати/дисциплінувати економічні інтереси великого капіталу, і, зрештою, спрямовувати та прискорювати розвиток/модернізацію суспільства (звісно, враховуючи ширший світ-системний, у термінології Валерстейна, контекст) [16; 17; 18]. Теоретичний доробок Франка, який узагальнює соціально-економічні процеси на рівні світової системи в довгостроковій історичній перспективі може нести ще більший евристичний потенціал, якщо буде доповнений аналізом становища індивіда у світі модерну, розглядом проблематики особистої та колективної ідентичностей. Саме ці питання (з точки зору багатьох соціологів) останніми десятиліттями перемістилися в епіцентр суспільствознавчого дискурсу [19].

Хоча самого Франка неможливо віднести до табору науковців, для яких ідеаційний чинник є важливим, проте увага до ідей цього мислителя, а отже, з логічною необхідністю до його ідеології, уможливорює осягнення наявності ідеологічної багатоманітності візій програм розвитку та сприяє подоланню монологічної гегемонії неолібералізму (однією з «методик» такого подолання є наявність дослідницької оптики, яка фіксує існування в тому числі й лівих політичних суб'єктів), є не менш важливим для поживлення дискурсу розвитку [20].

Отже, попри притаманну Франковому теоретизуванню тенденцію до редукціонізму, вульгаризації та емоційно навантаженого виголошення одних і тих самих тез, його внесок до соціології розвитку та модернізації виходить поза суто історичні параметри, а відкриває нові обрії пізнання у сфері історичної соціології та змушує по-новому інтерпретувати світ, світ, який, за влучним формулюванням Валерстейна, припинив бути нам знайомим (*the end of the world as we know it*).

Kutuev P. Andre Gunder Frank: from dependency theory to the theory of world system

The article deals with the evolution of Andre Gunder Frank's views through the prism of his biography. His life had an elective affinity with his academic and ideological interests in his capacities of a scholar and an activist.

The article identifies the challenges once faces when attempting to reconstruct and evaluate his research program. Evaluation of Frank's ideas has been oscillating between mutually exclusive extremes – cult like following versus bashing of his ideas. Rejection of his ideas has been mostly based on accusing Frank in being an ideologue.

It is noted that Frank was one of the pioneers of dependency theory. Frank viewed dependency theory as a third-world response to Eurocentric modernization theory. While modernization theoreticians interpreted developing world problems as the outcome of its internal dynamics, Frank suggested to view the developing nations failings as the result of its structural disadvantageous position within world capitalist system. Frank radicalized dependency theory assumptions having produced the thesis on the development of underdevelopment. His version of the dependency theory became an important source for Immanuel Wallerstein's world-systems theory.

Frank's last book titled "Re-Orient: Global Economy in the Asian Age" was published in 1998. In that book Frank re-invented himself. Frank transfor med himself from being predecessor of Wallerstein's world-systems analysis into Wallerstein's successor with his Asia-centric theory of a single five thousand years world system. Frank's Asia-centric research program goes beyond more general theorizing and has a high degree of political and policy relevance to post-Leninist nations.

Key words: Andre Gunder Frank, development, modernization, underdevelopment, Asia-centrism.

Література:

1. Chew S.C., Denemark R.A. On Development and Underdevelopment. The Underdevelopment of Development: Essays in Honor of Andre Gunder Frank / Ed. by S.C. Chew, R.A. Denemark. L.: Sage, 1996.
2. Frank A.G. The Cold War and Me. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*. 1997. Vol. 29, No. 3. 1997. P. 79–84.
3. Frank A.G. The Underdevelopment of Development. The Underdevelopment of Development: Essays in Honor of Andre Gunder Frank / Ed. by S.C. Chew, R.A. Denemark. L.: Sage, 1996.
4. Frank A.G. Human Capital and Economic Growth. *Economic Development and Cultural Change*. 1960. Vol. 8, No. 2. P. 170–173.
5. Lerner D. The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East. New York : Free Press, 1964. 466 p.
6. McClelland D. The Achieving Society. 1961. Princeton, N.J. : Van Nostrand.
7. Laclau E. Feudalism and Capitalism in Latin America. *New Left Review*. 1971. No. 67. P. 19–38.
8. Frank A.G. Latin America: Underdevelopment or Revolution. L.; New York : Monthly Review Press, 1969.
9. Arrighi G. The Social and Political Economy of Global Turbulence. *New Left Review*. 2003. No. 20. P. 2–71.
10. Кардозо Ф.Э., Фалетто Э. Зависимость и развитие Латинской Америки. Опыт социологической интерпретации. Москва : Институт Латинской Америки РАН, 2002 . 220 с.
11. Evans P. Development as institutional change: The pitfalls of monocropping and the potentials of deliberation. *Studies in Comparative International Development*. 2004. Volume 38, Issue 4. P. 30–52.
12. Williams G. P. Interview with Immanuel Wallerstein "Retrospective on the Origins of World-Systems Analysis". *Journal of World-Systems Research*. 2013. No. 19. Pp. 202–210.
13. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с. URL: <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/Kutuev.pdf>.
14. Frank A.G. Dependence Is Dead, Long Live Dependence and the Class Struggle: An Answer to Critics. *World Development*. 1977. Vol. 5, No. 4.
15. Genzlinger N. Immanuel Wallerstein, Sociologist With Global View, Dies at 88. His doctrine of the world-system, an influential theory in the field, went beyond tribes, nations and ethnic groups. *New York Times*. 2019. Sept. 10. URL: <https://www.nytimes.com/2019/09/10/books/immanuel-wallerstein-dead.html>.

16. Kutuev P., Choliy S. Mobilization in Post-Socialist Spaces: Between Imperatives of Modernization and Threats of Demodernization. *Ideology and Politics Journal*. 2018. Issue 2 (10). P. 4–22. URL: https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/01/_2.%201.%20ENG.%20Intro.pdf.
17. Багінський А.В. Реконцептуалізація модерної держави: автономія, спроможність, належне урядування та конфлікти. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1/2 (33/34). С. 22–27.
18. Багінський А.В. Теорії модерної держави: війна та кристалізація. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 1/2 (29/30). С. 19–25.
19. Коржов Г.О. Феномен персональної ідентичності в епоху високого модерну. *Мультиверсум*. 2012. № 3. С. 99–109.
20. Якубин А. «Черный ящик» как необходимость левого и феминистского политического субъекта в Украине». *Гендерные исследования*. 2017. № 22. С. 140–150.